

ROUTE K46

Knapzakroute **Zwiggelte**

**20 km wandelen door
onbekend Drenthe**

Welkom in Zwiggelte

U maakt vandaag kennis met een oud Drents esdorp dat nog veel van zijn oorspronkelijke karakter heeft weten te bewaren. Dat zult u merken zodra u de Hoofdstraat van Zwiggelte verlaten hebt. Tussen de oude boerderijen liggen grote erven met fruitbomen, ouderwetse moestuinen en kleine weitjes voor het jongvee. Veel oude boerderijen liggen met de achterkant naar de straat en kijken uit over de Westeresch en de Oosteresch. Vanuit het dorp brengt de route u via een brug over het Oranjekanaal naar het voormalige Zwiggelerveld. Een zandverstuiving herinnert eraan hoe dit deel van het veld er vroeger moet hebben uit gezien. In de Staatsbossen op het Zwiggelerveld komt u op een aantal plekken die herinneringen dragen aan het Kamp Westerbork. Vanaf de uitkijktoren heeft u een fraai uitzicht over het gebied de Holmers, het meest zuidelijke brongebied van de Drentsche Aa. Terug bij het dorp loopt u een flink stuk langs de Westerborkerstroom. Hier en daar is langs de beek nog iets te zien van het oude beekdal, zoals de groenlandjes in de Winkelmaat.

Start

Tik op de nummers voor informatie

Algemene informatie

4

Hoe werkt het?

Uitleg over de route en praktische zaken

5

Routekaart + beschrijving

8

Zwiggelte om te beginnen

13

Het landschap van Zwiggelte

16

Informatie onderweg

20

De pdf geeft de beste gebruikservaring
in Acrobat Reader of iBooks.

Algemene informatie

Startpunten

Restaurant De Klipper,
Hoofdstraat 24, 9433 PC Zwiggelte.

[Routebeschrijving via Google](#)

Lengte route: 20 km

Op te splitsen:

- Zuidelijke lus (9,5 km) van 4 naar 16.
- Noordelijke lus (12,5 km) van 16 naar 4.

Honden

Honden aangelijnd toegestaan.

Hoe werkt het?

5 Informatie onderweg

- Als er onderweg bijzondere dingen te zien zijn, ziet u op de kaart een rode stip met nummer. U kunt doorklikken naar de beschrijving.
- Aan het einde van de achtergrondinformatie staan soms woorden in het blauw, deze verwijzen naar het [Knapzak ABC](#) waar aanvullende informatie te vinden is.

GPX-track

- Met de track kunt u op uw GPS-apparaat lopen of via een GPX-app op uw smartphone. [Download GPX track](#)

Printen

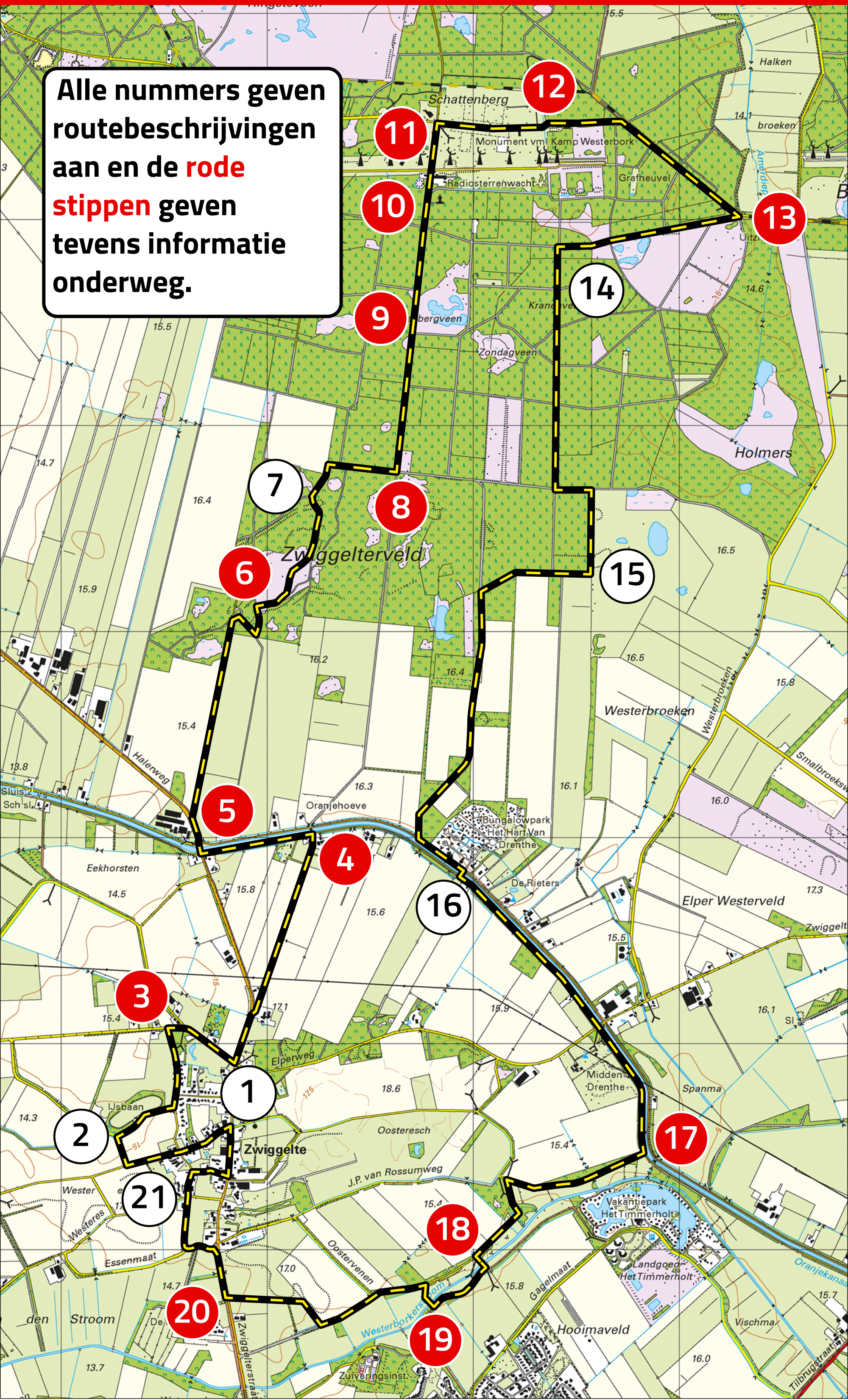
- Gebruik uw eigen printerinstellingen en zie de [tips](#).

Knoppen start en kaart

- Met de knop **START** gaat u naar de inhoud.
- Met de knop **KAART** kunt u naar de kaart navigeren en weer terug.
- Werkt alleen in Acrobat Reader en iBooks.

Routekaart

Alle nummers geven routebeschrijvingen aan en de **rode stippen** geven tevens informatie onderweg.

Routebeschrijving

1 Start

- Vanuit het startpunt gaat u rechtsaf, Steeg.
 - Vervolgens gaat u op de kruising rechtdoor, Westeres.
 - U neemt hierna de eerste weg rechts.
-

2 IJsbaan

- In de bocht neemt u de eerste zandweg rechtsaf, Goornweg.
 - Aan het eind van de Goornweg moet u linksaf, Ripkampenweg.
-

3 De oude reeweg naar Beilen

- Aan het einde van de weg slaat u rechtsaf, Klateringerweg.
- Bij de Hoofdstraat gaat u linksaf het fietspad op.
- Hou vervolgens op de Y-splitsing rechts aan, Oude Amerweg.

4 De onfortuinlijke geschiedenis van het Oranjekanaal

- De Oude Amerweg brengt u naar het Oranjekanaal waar u vóór de brug linksaf gaat.
 - Bij de volgende brug gaat u rechtsaf het kanaal over. Volg het fietspad langs de doorgaande weg.
-

5 De grootschalige ontginning van het Zwiggelerveld

- Na 150 meter neemt u de onverharde weg rechtsaf.
 - Bij het bos aangekomen neemt u het eerste pad rechtsaf.
 - Aan het eind van het pad moet u linksaf.
-

6 Het stuifzand opgesloten achter de wallen

- Bij het begin van het heideveld slaat u rechtsaf. Dit soms onduidelijke pad blijft u volgen.
- Bij de afrastering buigt het pad naar links.
- In het bos blijft u het meest duidelijke pad volgen. (Zoveel mogelijk langs de afrastering.)

7 **Kruising van bospaden**

- Ga op de kruising van bospaden rechtsaf.
 - U verlaat het terrein via een hek en komt bij een akker uit.
 - Even verderop moet u rechtsaf het bos in.
-

8 **De bossen van het Zwiggelerveld**

- Op de eerste kruising gaat u linksaf.
-

9 **Schattenbergveen**

- Bij het veentje en heideveld gaat u rechtdoor.
-

10 **Verzetsmonument**

- Na het verzetsmonument loopt u rechtdoor over het onverharde pad.
-

11 **Veertien schotels**

- Ook bij de telescopen blijft u rechtdoor lopen.

12 Nationaal Monument Westerbork

- Bij de commandantswoning gaat u rechtsaf langs de slagboom.
 - Na het Nationaal Monument loopt u rechtdoor over het onverharde pad.
 - Nadat het pad een fietspad kruist, gaat u op het onverharde pad rechtsaf.
 - Verderop gaat dit zandpad over in een asfaltweggetje.
-

13 Tussen Waddenzee en IJsselmeer

- In de bocht neemt u het zandpad rechtsaf (Helaas is de uitkijktoren niet meer bereikbaar. Een bever heeft een burcht gemaakt onder de weg, een eindje verderop).
-

14 Ossevoort

- Na een flauwe bocht naar rechts, neemt u het eerste brede zandpad linksaf.
- Einde pad linksaf en na ca. 200 mtr. rechtsaf.

15 Westerbroeken

- In de bocht gaat u met het pad mee naar rechts.
 - Aan het eind van het pad gaat u linksaf.
 - Na ongeveer 1300 meter gaat u bij het Oranjekanaal even linksaf.
 - Na ongeveer 250 meter brengt een voetgangersbrug u naar de overkant van het kanaal.
-

16 Langs het Oranjekanaal

- U slaat linksaf en volgt het kanaal.
 - Bij de volgende brug gaat u rechtdoor.
-

17 Ontginningen langs de Elperweg

- Bij paddenstoel 24820 slaat u rechtsaf richting Westerbork.
 - Bij de volgende paddenstoel neemt u het fietspad linksaf.
-

18 Koeien op de Oosteresch

- Aan het eind van het fietspad gaat u linksaf. U kruist de Westerborkerstroom. Hierna gaat u rechtsaf.

19 Het verdwenen stroompje

- Bij de stuw gaat u de brug over. Loop daarna rechtdoor.
- U komt op een verharde weg uit waar u linksaf gaat.
- Waar de weg naar rechts buigt, neemt u het zandpad rechtdoor.
- Neem daarna het eerste pad rechtsaf.

20 Winkelmaat en Watermolen

- U komt bij de doorgaande weg uit. Hier gaat u rechtsaf het fietspad op.
 - Neem de eerste weg links, Essenmaat.
 - Daarna neemt u het eerste pad naar rechts.
 - Bij de kruising van de Brinkweg met de Zevenhoeksweg gaat u rechtdoor.
-

21 Terug in Zwiggelte

- U komt op de Middenweg uit. Hier gaat u rechtsaf.
- Bij de doorgaande weg aangekomen gaat u linksaf en loopt terug naar het startpunt.

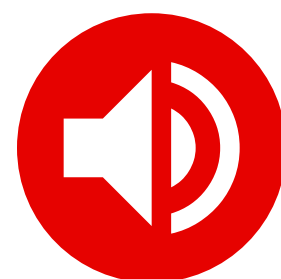
Zwiggelte om te beginnen...

BRON: MARTIN HIEMINK

De eerste keer dat we de naam Zwiggelte in de archieven tegenkomen, is in het jaar 1416. De dorpsnaam werd toen geschreven als Zwichtelen. Het dorp is echter beslist enkele eeuwen ouder en hoort thuis in het rijtje oude Drentse esdorpen. De oude naam Zwichtelen en varianten daarop als Swijchler en Zwichteler zijn waarschijnlijk afgeleid van het woord Swichte (ook wel geschreven als Sweg of Zwaag). Een Swichte was een stuk weidegrond in het bos. Gelet op de landschappelijke situatie in de vroege middeleeuwen is zo'n naam prima verklaarbaar.

Luister naar het hele verhaal

START

13

KAART

Het hart van het dorp

FOTO: MARTIN HIEMINK

De enigszins terzijde van de weg gelegen boerderij Hoofdstraat 14 heeft een zogeheten achterbaander. Aan de 'voorkant' van de boerderij keek de familie vanuit de woonkamer het land in. Aan de rechterkant heeft de boerderij een zogeheten staart. Deze was bestemd als schaapskooi en tevens om hooi op te slaan. Dergelijke staarten werden in de zeventiende eeuw in Drenthe voor het eerst gebouwd toen hoge prijzen voor de rogge de boeren verleidden om meer land te gaan bebouwen. Daar had je meer mest voor nodig en dus ook meer schapen.

START

14

KAART

FOTO: MARTIN HIEMINK

Ook de grote boerderij Zevenhoeksweg 12 heeft een achterbaander en een staart. Deze boerderij is een van de oudste van het dorp. Hij is grotendeels achttiende-eeuws. Bovenin het dak zit een fraai driehoekig 'oelebred'. Door het gat in het bord konden steenuiltjes de boerderij in en uit vliegen. De uilen waren graag geziene gasten omdat het hele goede muizenvangers zijn.

START

15

KAART

Het landschap van Zwiggelte

De Knapzakroute Zwiggelte laat u kennismaken met het oude esdorp Zwiggelte en zijn omgeving. Zwiggelte ligt op een soort schiereiland van keileem. Aan drie kanten van het dorp liggen beekdalen. Op de eerste plaats is dat de Westerborkerstroom ten zuiden van het dorp. Ten oosten en westen van het dorp liggen zijdalletjes die op de Westerborkerstroom uitkomen. Aan weerszijden van het dorp liggen de Westeresch en de Oosteresch. Ten noorden van het dorp lag vroeger het eindeloze Zwiggelteveld dat grensde aan de marken van Halen, Amen en Elp.

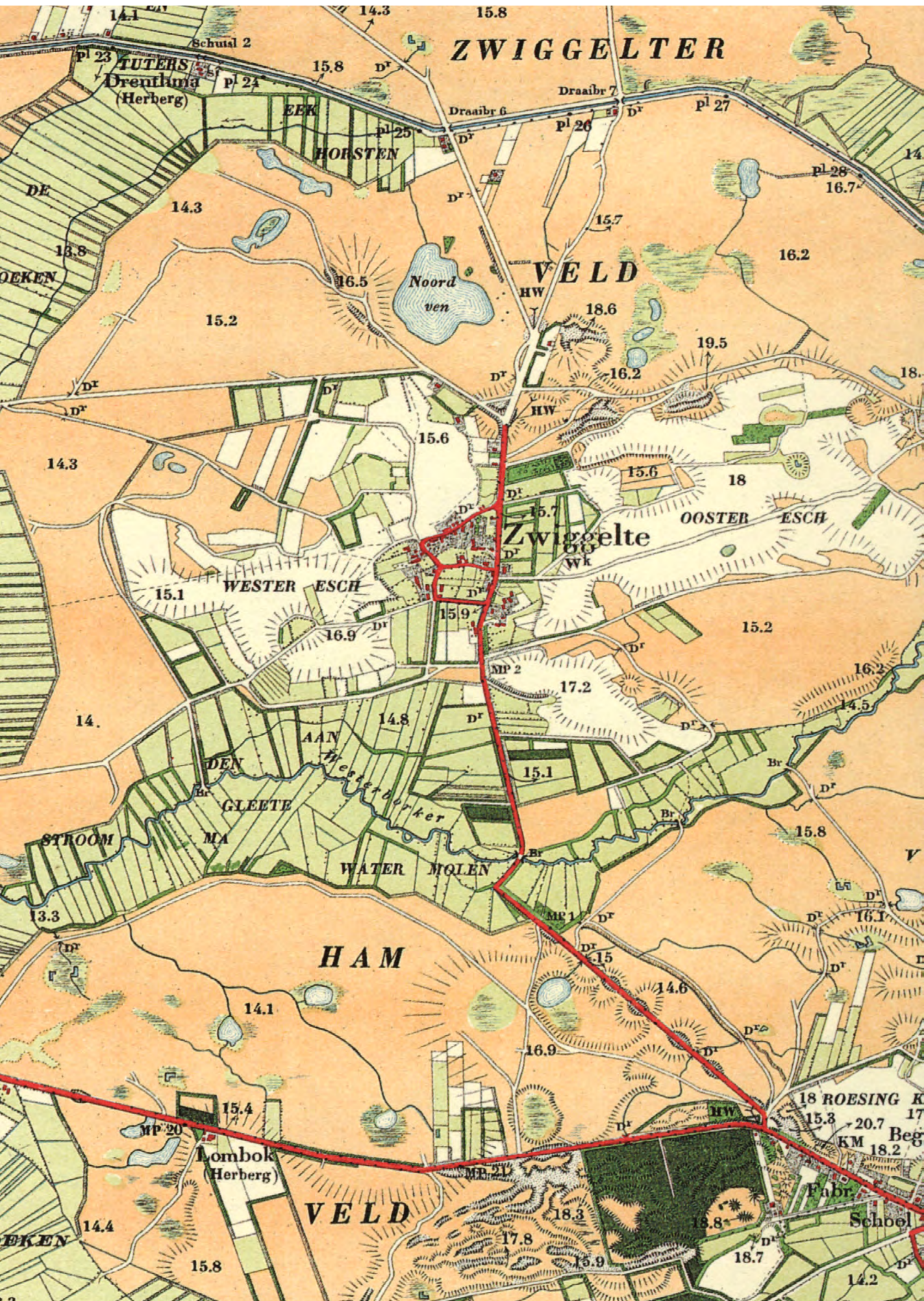
Bepalend voor het landschap van Zwiggelte is de aanwezigheid van de Westerborkerstroom. Met zijn meer dan 45 kilometer is de Westerborkerstroom de langste beek van Drenthe. Voorbij Zwiggelte heet de beek achtereenvolgens Beilerstroom, Dwingelerstroom en Oude Vaart. (De naam Oude Vaart stamt uit het begin van de zeventiende eeuw toen de Smildervenen aan snee kwamen. De turfscheepjes gebruikten de Dwingelerstroom die met stuwsluisjes enigszins werd gekanaliseerd tot Oude Vaart.)

Op de oude topografische kaart op [pagina 18](#) ziet u dat de Westerborkerstroom vroeger tientallen bochten had. In 1932 besloot men om het stroompje in het kader van de Werkverschaffing enigszins te 'normaliseren'. Bij de grote Ruilverkaveling Westerbork van 1968 veranderde de beek definitief in een vrijwel kaarsrecht afwateringskanaal met grote stuwen en kades die moeten voorkomen dat het water hier ooit nog weer buiten zijn oevers treedt.

Halverwege de negentiende eeuw vond een belangrijke ingreep in het landschap van Zwiggelte plaats toen het Oranjekanaal over het Zwiggelerveld gegraven werd. Ter hoogte van het beekdal van Altingerleek ten westen van Zwiggelte kwam de tweede van in totaal vier sluizen. Het Zwiggelerveld ten noorden van het Oranjekanaal werd in de loop van de twintigste eeuw grootschalig ontgonnen. Op het noordelijke deel van het veld werden na de Tweede Wereldoorlog Staatsbossen aangelegd.

Onderstaande kaart toont de situatie in Zwiggelte rond het jaar 1900. Het dorp lijkt op een eilandje tussen de beekdalen van Westerborkerstroom, Westebroeken en Altingerleek te liggen. Goed is op de kaart te zien hoe bij de aanleg van het

Oranjekanaal gebruikgemaakt werd van natuurlijke laagtes in de beekdalen. Het Zwiggelerveld was rond 1900 nog vrijwel onontgonnen.

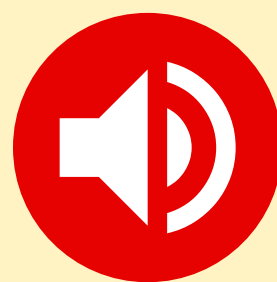

BRON: DRENTS ARCHIEF

Uit 't verleden

Piet Feijen woont aan het Oranjekanaal Zuidzijde in Zwiggelte. Hij heeft er de schepen nog voorbij zien komen. Het kanaal neemt een belangrijke plaats in zijn jeugdherinneringen in: 'Ik heb geen zwemdiploma, maar ik heb bij de brug leren zwemmen. En als er ijs lag, dan was niets mooier dan lange einden op het kanaal schaatsen.' In de jeugd van Piet Feijen zijn alle boerderijen in het dorp nog gemengde bedrijven.

Luister naar het verhaal van Piet Feijen

3 De oude reeweg naar Beilen

De Klateringerweg was vroeger een reeweg naar de kerk van Beilen die ten noorden van Zwiggelte liep. Een reeweg is de weg waarlangs men de doden naar hun laatste rustplaats op het kerkhof droeg. De weg liep door naar Elp. (Aan de overkant van de doorgaande weg heet de weg dan ook Elperweg.)

De mensen van Zwiggelte kerkten vroeger in Beilen en niet in het veel dichterbij gelegen Westerbork. Het feit dat Zwiggelte tot het

TOPOGRAFISCHE KAART ZWIGGELTE 1850 - BRON: DRENTS ARCHIEF

kerspel Beilen hoorde, was het gevolg van het feit dat de Westerborkerstroom een duidelijke natuurlijke grens vormde. In natte jaargetijden was het stroompje vanuit Zwiggelte een nagenoeg onneembare barrière om Westerbork te bereiken.

Dat wil overigens niet zeggen dat je Beilen wél met droge voeten kon bereiken. Om in Beilen te komen moest je vóór de buurtschap Klatering via een doorwaadbare plaats het stroomdalletje van de Altingerleek passeren.

Op de oude topografische kaart op [pagina 18](#) is deze 'bottleneck' in de oude reeweg naar Klatering goed te zien.

In het verleden heeft Zwiggelte regelmatig met de buren van Klatering en het verderop gelegen Alting overhoop gelegen over het onderhoud van de reeweg. Zwiggelte stelde zich op het standpunt dat de weg aan de overkant van de Altingerleek door Klatering en Alting moest worden onderhouden.

In 1683 liep deze burenruzie zo hoog op dat de zaak voor de Etstoel - de hoogste Drentse rechtbank - diende. De Zwiggelters vonden dat ze niet verantwoordelijk gehouden konden worden voor een weg die niet op het grondgebied van de eigen marke lag. De tegenpartij be-

toogde dat de reeweg voorbij Klatering eigenlijk alleen voor de Zwiggelters van belang was en waarom zouden zij voor hen kosten maken? De Etstoel stelde de Zwiggelters in het ongelijk. Voortaan moesten zij samen met hun burens de reeweg tot aan de Beilermolen onderhouden.

[KERSPEL, REEWEG, VOORDE](#)

4 De onfortuinlijke geschiedenis van het Oranjekanaal

De geschiedenis van het Oranjekanaal begon in het jaar 1852 met een spectaculair plan van aannemer Jasper Klijn uit Smilde en drie collega-aannemers. Ze bedachten om vanuit de Drentsche Hoofdvaart een kanaal dwars over het Ellertsveld naar de Bargerven en achter

FOTO: MARTIN HIEMINK

START

22

KAART

Emmen te graven. In 1853 werd met Hollands kapitaal de Drentsche Veen- en Middenkanaal Maatschappij opgericht om de plannen te realiseren. Datzelfde jaar nog kochten de heren meer dan 1500 hectare veen van de boeren van Noord- en Zuidbarge. Eerder al kochten ze zo'n 160 hectare 'turfland' in de Odoornerven en van de boeren van Odoorn.

In december 1853 ging bij de Drentsche Hoofdvaart de eerste schep voor de aanleg van het Oranjekanaal in de grond. In 1856 waren de kanaalgravers reeds tot voorbij Schoonoord gevorderd en twee jaar later lag het kanaal tot achter Emmen.

Met de dorpen langs het kanaal heeft de Drentsche Veen- en Middenkanaal Maatschappij heel wat afgeruzied. Eerst ging het over het verwerven van de grond voor het kanaal en het bou-

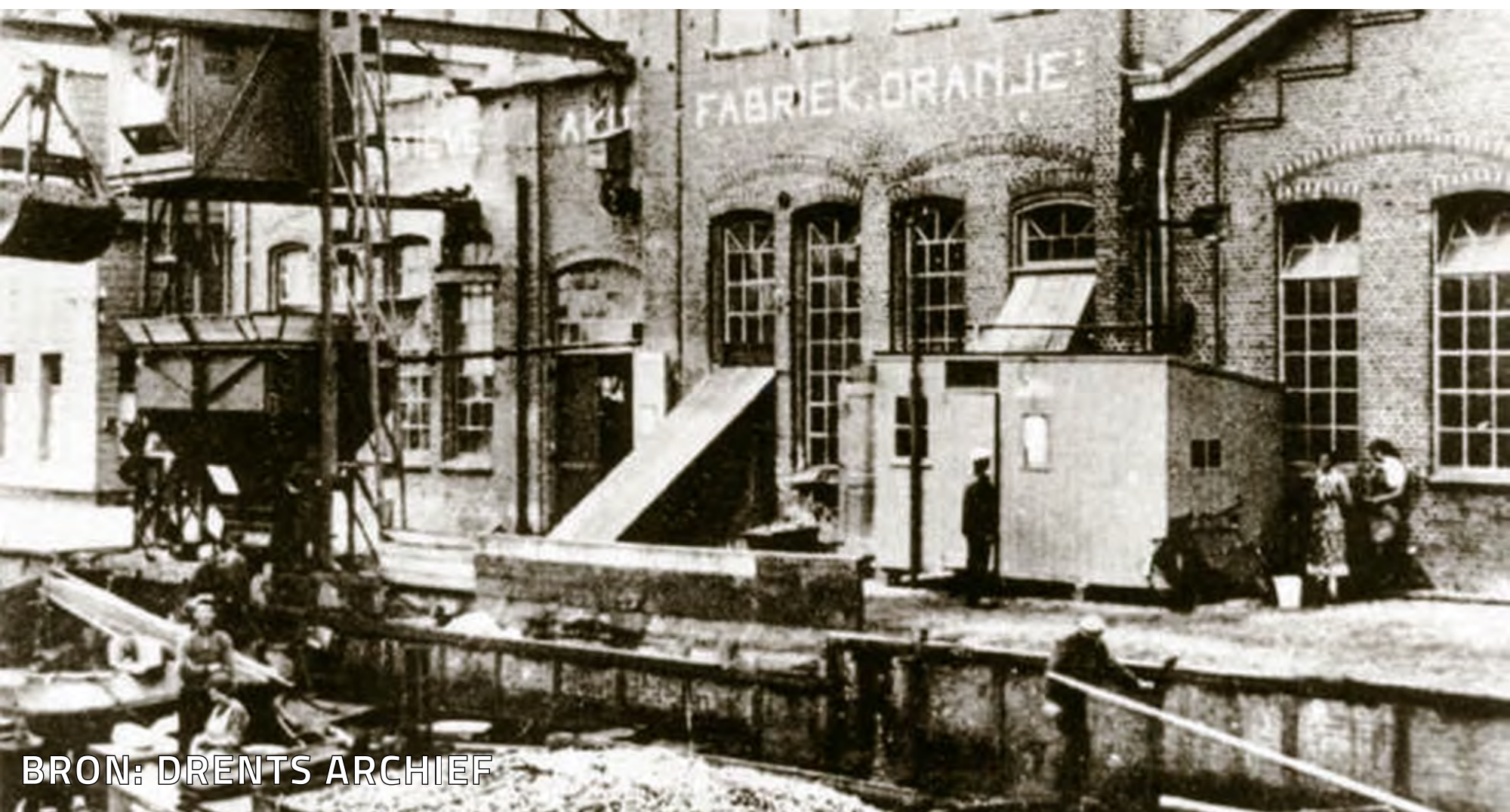
wen van een aantal bruggen om de markegronden vanuit de dorpen bereikbaar te houden. Er werden speciaal bruggen gebouwd om de schaapskudde naar het veld te kunnen laten gaan. Later gingen de conflicten met de maatschappij veelal om de hoogte van het waterpeil. Het peil van Oranjekanaal lag van sluit tot sluis soms wel 2,5 meter lager of hoger dan het maaiveld. Als het peil te laag was, dreigde het land uit te drogen. Was het te hoog, dan liepen delen van het aangrenzende veld onder water. Soms waren de gemoederen zo verhit dat er 's nachts gaten in de kanaaldijk gegraven werden...

GELE LIS - FOTO: ERIC WANDERS

Een commercieel succes is het Oranjekanaal nooit geworden. Hét grote probleem waar de Drentsche Veen- en Middenkanaal Maatschappij mee te maken kreeg, was dat Ellertsveld en Hondsrug veel hoger lagen dan de venen achter Emmen. Dit veen kon zijn water dan ook niet op het kanaal kwijt. Bovendien was het Oranjekanaal zelf een groot deel van het jaar slecht bevaarbaar door gebrek aan water in de hoogste

kanaalpanden. Vanaf het begin bleek de Verlengde Hoogeveensche Vaart een veel beter alternatief om de turf uit Zuidoost-Drenthe op te halen. Het Oranjekanaal werd tijdens de ontginning van het Zwiggelerveld gebruikt voor de aanvoer van kunstmest en compost. In de Tweede Wereldoorlog lag een loskade aan het kanaal die met een smalspoor met Kamp Westerbork verbonden was. Onderdelen van kapotte vliegtuigen, autowrakken en batterijen werden hierlangs naar het kamp gebracht om daar door de gevangenen te worden gedemonteerd. De nog bruikbare materialen werden vervolgens via het kanaal naar Duitsland gebracht. Na de oorlog werd het Oranjekanaal vooral bevaren door schepen die aardappels naar de aardappelmeelfabrieken in Oranje en Smilde brachten. De Zwiggelter boeren losten hun

BRON: DRENTS ARCHIEF

START

25

KAART

aardappels bij de Zwiggelterbrug. De aardappelmeelfabriek in Oranje sloot als laatste van de twee bedrijven in 1975. Het jaar daarop werd het Oranjekanaal voor doorgaande scheepvaart gesloten.

5 De grootschalige ontginning van het Zwiggelterveld

Aan de overkant van het Oranjekanaal komt u in het weidse ontginningslandschap van het voormalige Zwiggelterveld. De Algemene Exploitatie Maatschappij uit Amsterdam liet een groot deel van het veld ontginnen. Aan een kabel werd een ploeg heen en weer getrokken door zware stoomlocomobielen die met turf gestookt werden. De ploeg ging ongeveer een halve meter diep door de grond.

Deze 'projectontwikkelaar' verkocht de percelen aan boeren van elders. Een aantal 'slagen' van het veld werd door Zwiggelter boeren aan particuliere ontginners verkocht. Op de routekaart ([blz. 6](#)) zijn de slagen goed te herkennen. De langste slag op het Zwiggelterveld was ongeveer 3 kilometer lang en 150 tot 250 meter breed. De vorm van de slagen was in 1856 bepaald toen de boermarke het Zwiggelterveld onderling verdeeld had en zich daarbij had laten leiden door de ligging van het Oranjekanaal.

[HEIDEONTGINNING](#)

6 Het stuifzand opgesloten achter de wallen

Vanuit Zwiggelte naar het noorden liep sinds mensenheugenis een weg over het veld naar Amen. Destijds was het de kortste verbinding tussen de belangrijke Drentse dorpen Beilen en Rolde. Tegenwoordig is een belangrijk deel van het voormalige Zwiggelterveld een groot bosgebied. Aan het begin van het bos komt u over een zandverstuiving die door schapen begraasd wordt. Stuifzanden als deze zijn ontstaan door intensief gebruik van het veld door de Zwiggelter schaapskudde en door het verkeer op de weg naar Amen. Rond dit stuifzand zijn inder-

FOTO: GEERT DE VRIES

tijd door de ontginners hoge wallen opgeworpen die ze met eiken beplantten om het zand in toom te houden. Aan de dikke stobben is nog te zien dat de bomen sindsdien een paar keer gekapt zijn en vervolgens weer zijn uitgelopen.

[HEIDEVELD, SCHAAPSKUDDE,
ZANDVERSTUIVING](#)

8 De bossen op het Zwiggelterveld
Rechts van de kruising ligt een verlaten erf. Hier werd in de ontginningstijd van het Zwiggelterveld boerderij Schattenberg gebouwd. De rij beuken was een halve eeuw geleden nog een keurig beukenheggetje. Boerderij Schattenberg werd in 1939 verpacht aan het Kamp Westerbork. Tijdens de oorlog werkten joodse gevangenen op de boerderij.

START

28

KAART

Een belangrijk deel van de oogst waren aardappels voor de kampkeuken. Na de oorlog is de boerderij bij de aanleg van de Staatsbossen afgebroken. Vanaf hier merkt u onmiddellijk het verschil tussen het 'natuurlijke' bos rond de zandverstuiving en de strakke bospercelen van de Staatsbossen. Dit verschil zal in de loop van de tijd overigens steeds minder worden. Sinds de jaren zestig is de houtproductie in de Boswachterij Hooghalen op de achtergrond geraakt ten gunste van natuur en recreatie.

Zoals overal elders maakt Staatsbosbeheer van zijn voormalige 'bomenakkers' natuurlijker en gevarieerder bos.

[PRODUCTIEBOS](#)

FOTO: HET DRENTSE LANDSCHAP

START

29

KAART

9 Schattenbergveen

Vroeger diende de Schattenberg als oriëntatiepunt voor de reiziger op het kale Zwiggelerveld. Bij de aanleg van het bos werd de Schattenberg aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Schatten zijn in deze grafheuvel uit de midden-bronstijd (1575-1200 v.Chr.) nooit gevonden. Het veentje langs de route heet het Schattenbergveen. Het was tot in de Tweede Wereldoorlog bij de Zwiggelter boeren in gebruik als turfveentje voor eigen gebruik. De naam Schattenberg werd na de oorlog aan Kamp Westerbork gegeven in een poging om de nieuwe bewoners van het barakkendorp niet te belasten met de nachtmerries van het voormalige Polizeiliches Durchgangslager Kamp Westerbork.

FOTO: MUSEUM MALAKU

Vanaf 1951 is het voormalige kamp twintig jaar lang als Woonoord Schattenberg gebruikt om een grote groep Molukse militairen uit het voormalige Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) en hun gezinnen te huisvesten. Er woonden op een gegeven moment meer dan 2000 mensen. De barakken zijn eind jaren zestig afgebroken toen de radiotelescopen in gebruik genomen werden.

 [GRAFHEUVEL, TURF](#)

10 Verzetsmonument

Op 20 september 1943 fusilleerden de Duitsers op het Witterveld bij Assen verzetsstrijders. Een aantal van hen had deelgenomen aan overvallen op de gemeentehuizen in

Stadskanaal en Odoorn, twee waren betrokken bij de liquidatie van een NSB'er in de buurt van Zuidlaren. Een vrachtauto bracht de stoffelijke overschotten naar Kamp Westerbork waar ze in het crematorium van het kamp gecremeerd werden. De urnen met de as van de overledenen kwamen in een graf vlak achter het gebouw. Daar werden ze in 1949 teruggevonden. De Stichting 1940-1945 richtte op die plek een monument op met de namen van de tien mannen. In 1951 werd het crematorium gesloopt. Er moeten in totaal meer dan 500 mensen gecremeerd zijn. Voor het merendeel waren het door ouderdom of ziekte overleden joodse gevangenen.

11 Veertien schotels

Eind jaren zestig werd voor een deel op het voormalige kampterrein de Westerbork Synthese Radio Telescoop gebouwd. Deze bestaat uit veertien antenneschotels met elk een middellijn van 25 meter die exact oost-west opgesteld staan. De afstand tussen de eerste en de laatste telescoop is drie kilometer. Tien antennes hebben een vaste positie, terwijl vier over rails verplaatst kunnen worden.

De Westerbork-telescoop geldt nog steeds als

een van de gevoeligste radiotelescopen ter wereld. Inmiddels heeft huidig eigenaar Astron in de buurt van Buinen en Borger met het LOFAR-project de volgende generatie nóg gevoeliger radiotelescopen gerealiseerd. Ter vergelijking: met de veertien schotels van Westerbork kan één antenneschotel met een diameter van drie kilometer worden nagebootst. De [LOFAR-antennes](#) vormen samen met antennes in omliggende landen een virtuele radiotelescoop met een diameter van ca. 2000 kilometer.

12 Nationaal Monument Westerbork

In 1939 werd Kamp Westerbork als vluchtelingenkamp gebouwd. Tijdens de Tweede Wereldoorlog fungeerde het kamp als doorgangskamp naar concentratie- en

vernietigingskampen in Duitsland, Polen en Tsjechië. Het merendeel van de gevangenen werd na enkele dagen tot weken op transport gezet naar o.a. Sobibor en Auschwitz.

Kamp Westerbork stond bekend als 'voorportaal van de hel' waarvandaan ruim 102.000 Joden, Roma en Sinti gedeporteerd zijn. De levens van al deze slachtoffers wordt in herinnering gehouden. Elke dag klinken hun namen over het terrein, om nooit te vergeten!

FOTO: HET DRENTSE LANDSCHAP

De restanten van de oude spoorlijn, de woning van de kampcommandant, brieven, de verhalen van slachtoffers en originele barakken brengen het verleden heel dichtbij.

13 Tussen Waddenzee en IJsselmeer

Op de oude topografische kaart op [pagina 20](#) ziet u op de grens van het Zwiggelerveld en het Elperveld twee beekdalen ingetekend die elkaar n t niet raken: de Holmers in het noorden en de Westebroeken ten zuiden ervan. De Holmers watert via het Amerdiep af. Het water van de Westebroeken kwam v or de aanleg van het Oranjekanaal via een bovenloopje op de Westerborkerstroom uit.

De grens van Holmers en Westebroeken is de waterscheiding van de Drentsche Aa en de Westerborkerstroom/Beilerstroom die uiteindelijk als Oude Vaart naar Meppel loopt. Het water uit de Holmers gaat richting Waddenzee, het water uit de Westebroeken stroomt uiteindelijk richting IJsselmeer.

ROERDOMP - FOTO: JOHAN VOS

De Holmers werden rond 1960 bij de Ruilverkaveling Schoonloo/Grolloo omgevormd in een aantal grote blokvormige percelen grasland en bouwland. Inmiddels zijn de Holmers weer op weg 'terug naar de natuur'. In het kader van een groot natuurontwikkelingsproject werd in 2005 de toplaag afgegraven om zoveel mogelijk voedselrijke grond te verwijderen. Dankzij deze ingreep zal de Drentsche Aa steeds minder voedselrijk water ontvangen.

BEEKDAL, NATUURONTWIKKELING

17 **Ontginningen langs de Elperweg**

Net als de lange slagen ten noorden van het Oranjekanaal lagen ook ten zuiden ervan tussen de Oosteresch en het kanaal stroken heidegrond die bij de verdeling van de markgronden in particulier eigendom kwamen.

Aanvankelijk veranderde er weinig. De percelen werden weliswaar 'voor het oog' van elkaar gescheiden met greppeltjes, maar de herder bleef er met zijn schapen komen.

Op de oude topografische kaart op [pag. 20](#) ziet u dat er tussen de Oosteresch en het kanaal vrijwel uitsluitend heideveld was. Vanaf de voorlaatste eeuwwisseling vonden langs het kanaal hier en daar wat kleine ontginningen

plaats waar keuterbedrijfjes gesticht werden. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog was ongeveer tweederde van de heide tussen het Oranjekanaal en de Oosteresch op een dergelijke kleinschalige manier ontgonnen.

FOTO: GUIDO HANSMAN

Uiteraard waren de stukken met het meeste reliëf - de zandverstuivingen en de veentjes - het minst aantrekkelijk om te ontginnen. Langs de huidige Elperweg richting Zwiggelte vindt u nog dergelijke heiderestantjes. Een deel ervan werd destijds door de boermarke beplant om verdere verstuiving tegen te gaan. Ook haalde de boeren er af en toe een vrachtje zand vandaan voor eigen gebruik.

17 **Timmerholt op de Gagelvledder**

Vroeger lag aan de overkant van de Westerborkerstroom een complex groenlanden met houtwalletjes eromheen die de Gagelvledder genoemd werd. Daarachter lag het Hooimaveld van Westerbork, tegenwoordig de grote nieuwe woonwijk van het dorp.

De veldnaam Gagelvledder geeft aan dat het hier om veenachtige grond ('vledder') ging die begroeid was met gagelstruiken. Gagel voelt zich het best thuis op vochtige, tamelijk voedselrijke grond. Deze eigenschappen zorgden er vroeger voor dat gebiedjes als de Gagelvledder als eerste voor ontginning uitgezocht werden. Eind jaren zestig werd op en rond de Gagelvledder vakantiecentrum Het Timmerholt gebouwd.

GAGEL - FOTO: ERIC WANDERS

Tegenwoordig is het een 'gewoon' bungalowpark, destijds bij de bouw was het bedoeld om lichamelijk gehandicapten samen met hun familie vakantie te laten houden. De bungalows werden geheel aangepast aan de behoeften van minder valide vakantiegangers.

Het centrum kreeg speciale voorzieningen, zoals vissteigers langs het Oranjekanaal die met de rolstoel toegankelijk waren. Het idee voor dit speciale vakantiepark kwam van secretaris H. Timmer van de Bond van Nederlandse Oorlogsslachtoffers. Hetgeen overigens meteen de naam van Timmerholt verklaart.

GROENLAND

18 Koeien op de Oosteresch

Zoals bijna alle Drentse essen ligt ook de Oosteresch van Zwiggelte een stukje hoger dan zijn omgeving. Deels is dat de reden geweest waarom de eerste Zwiggelters juist deze plek in de vroege middeleeuwen hebben uitgezocht om hun akkers aan te leggen. Verder zorgde een eeuwenlange bemesting met heideplaggen en schapenmest ervoor dat de es steeds hoger kwam te liggen.

Vroeger was de Oosteresch verdeeld in meer dan 75 perceeltjes die zo klein waren dat de

FOTO: HET DRENTSE LANDSCHAP

boeren onderling afspraken moesten maken wanneer ze er aan het werk gingen om het land van de buren zo weinig mogelijk te belasten. Om de verschillende akkertjes aan te duiden hadden ze namen die iedereen in het dorp kende. De grenzen werden aangegeven met veldkeitjes en stokken.

Bekende veldnamen op de Oosteresch waren:

- *Koddeakkers* (Lange smalle akkers die breder uitliepen en aan een kodde, ofwel een knuppel deden denken.)
- *Nijakkers* (Nij is Drents voor nieuw, ofwel dit waren akkers van latere datum.)
- *Breekampen* (Korte, brede akkers, de veldnaam kampen wijst erop dat deze akkers vroeger buiten de es op het veld hebben gelegen.)

- *Weglansen* (Lange akkers die aan de weg lagen en dus gemakkelijk te betreden waren.)
- *Raapakkers* (Akkers die geschikt waren om er koolrapen op te verbouwen. Koolrapen hadden een eigen plek op de es. Ze werden in het voorjaar gezaaid en pas in het late najaar geoogst.)

Rond 1950 vond er een ruilverkaveling van de beide essen van Zwiggelte plaats die een eind maakte aan de aloude lappendeken. De boeren kregen nieuwe aaneengesloten kavels die efficiënter bebouwd konden worden.

Net als elders in Drenthe is ook een groot deel van de Oosteresch inmiddels in gebruik als weiland. Vroeger was het ondenkbaar dat op de kostbare esgrond gras ingezaaid werd. Gras hadden de Zwiggelter boeren voldoende op de beekdalgronden.

[ES, RUILVERKAVELING, VELDNAAM](#)

19 Het verdwenen stroompje

Als u de genormaliseerde Westerborker-stroom via de dam en vervolgens het bruggetje passeert, kunt u waarschijnlijk moeilijk voorstellen dat ze het in Zwiggelte vroeger liefdevol over 'het stroompje' hadden...

FOTO: MARTIN HIEMINK

De Westerborkerstroom was berucht vanwege zijn ontelbare aantal bochten en een zeer onregelmatige waterstand. In de winters was het een onstuimige stroom met een breedte van elke tientallen meters, terwijl de beek 's zomers vrijwel droog stond. Alleen een enkele bocht was zo diep uitgesleten dat er daar zomers in de 'kolk' nog wat water stond. Ter hoogte van het bruggetje lag vroeger de Boerkolk waar de Zwiggelters hun schapen in wasten voor ze geschoren werden.

[BEEKDAL](#)

20 Winkelmaat en Watermolen

Was het beekdal van de Westerborkerstroom ter hoogte van het huidige Timmerholt

START

42

KAART

nog geen honderd meter breed, in het vlakke land ten zuiden van Zwiggelte verbreedde het zich tot een stroomdal met een breedte van bijna één kilometer. Deze omstandigheid verzekerde de Zwiggelter boeren van het nodige weiland en een rijke hooioogst (mits de Westerborkerstroom binnen zijn oevers bleef). Aan de overkant van de doorgaande weg van Zwiggelte naar Westerbork ligt een bijzonder stukje beekdal dat nog veel van het oorspronkelijke karakter behouden heeft. Het gebiedje heet De Winkelmaat. Het bestaat grotendeels uit smalle weilandjes gescheiden door greppels en elzensingels. Tot 1682 waren de groenlanden van de Zwiggelter boeren gemeenschappelijk bezit. In dat jaar verdeelde de boermarke ze onderling en groef iedereen greppeltjes om de grenzen van het mijn en dijn te markeren. De naam Winkelmaat betekent 'groenland' (maat of madeland, denk aan 'maaien') dat in een 'hoek' lag (vgl. het timmermansgereedschap winkelhaak om een hoek mee af te tekenen). In dit geval ging het om de hoek die de Westerborkerstroom en de weg naar Westerbork maakten. De hoek is op de oude topografische kaart op [pag. 18](#) goed te zien. De groenlanden aan de zuidkant van de

FOTO: MARTIN HIEMINK

Westerborkerstroom hebben ook een opvallende naam, namelijk Watermolen. Een perceel groenland in de buurt heet Meulenmaat. Hier heeft waarschijnlijk in de middeleeuwen een watermolen gestaan. Elders in Drenthe - onder andere in de Drentsche Aa bij Deurze en Oudemolen en in de Hunze bij Bronneger - zijn resten van dergelijke molens aangetroffen.

Restanten van de watermolen van Zwiggelte zijn nooit gevonden.

Vlak in de buurt is een stuk land met een veldnaam die eveneens met het gebruik van de molens in verband kan worden gebracht. De watermolens die men in Drenthe gebruikte, waren

zogenoemde onderslagmolens. Hiervoor was het noodzakelijk om het water in het stroompje op te stuwen. Als de molenaar wilde malen, trok hij een schuif weg waarna de waterkracht het molenrad in beweging kon zetten. Het opgestuwde water zette een stuk heide tussen het stroompje en de Oostersch onder water. In het dorp heette dit gebied de Waterlaoten.

[VELDNAAM](#)

FOTO: JOOP VAN DE MERBEL

START

45

KAART

Zo rot als een Mispel

Bij ons staat de mispel in laag aanzien, voor zover iemand de mispel sowieso nog kent... In onze taal is de mispel nog volop aanwezig, maar of de mispelboom daar nu zo gelukkig mee moet zijn... iets dat zo rot als een mispel is, is buitengewoon rot. Als een Drent jou een rare mispel noemt, bedoelt hij dat je een vreemde kwast bent waar geen peil op valt te trekken.

Luister naar het hele verhaal

Colofon

Teksten: Bertus Boivin

Route advies: Roelof Huisman, Tea Snippe (BOKD)

Cover illustratie: Marcel Leuning

Projectcoördinatie: Hanna Schipper
(Het Drentse Landschap)

Topografie: ArcGIS online en Kadaster/OpenStreetMap

Vormgeving: Smartmobiletour.nl

Deze digitale knapzakroute is mede mogelijk gemaakt door:

Recreatieschap Drenthe

Gemeente Assen

gemeente Tynaarlo

GEMEENTE

NOORDENVELD

GEMEENTE
MIDDEN-DRENTHE

provincie Drenthe

START

47

KAART

Heeft u genoten van deze wandeling en wilt u nog meer onbekende paden ontdekken?

Download meer routes via

www.eindjeomindrenthe.nl

en kijk voor aanvullende informatie op

www.knapzakroutes.nl.

Volg ons op:

Het Drentse Landschap

